

Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini

Uvod

Stalna potreba za istraživanjem novog, s jedne strane, te imperativ za zaštitu djeteta od bilo koje vrste zloupotrebe, s druge strane, razlozi su zbog kojih je neophodno razviti deontologijske etičke standarde istraživanja koja se odnose na djecu uopće.

U okviru ovog Etičkog kodeksa, praktično se direktno primjenjuju standardi utvrđeni u okviru Ustava Bosne i Hercegovine, člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, a koji su utemeljeni na međunarodnim standardima za zaštitu djece utvrđenih, prije svega, UN Konvencijom o pravima djeteta (iz 1989.), ali i drugim UN i evropskim konvencijama i protokolima koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina, a koje se odnose na zaštitu i prava djece.

Polazimo od toga da je Ustavom Bosne i Hercegovine, u okviru člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, u tački 3.f.), posebno istaknuto poštivanje prava na privatni porodični život, te dom i prepisku zakona, da na osnovu navedenog, bilo koja aktivnost koja uključuje dijete i njegovu porodicu mora

uključivati utvrđene međunarodne i domaće standarde u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda djece.

Etički kodeks uzima u obzir i različite zakonske propise u Bosni i Hercegovini, čije se norme tiču pravnog subjektiviteta djece, kao kategorije uzorka istraživanja. Ovdje se prvenstveno misli na zakone kojima se uređuje zaštite i prikupljanja podataka, kao i pitanje pristupa informacijama: Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 28/00); Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/01); Zakon o slobodi pristupa informacijama RS ("Službeni glasnik RS", br. 20/01); Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 32/01); Zakon o zaštiti povjerljivih podataka BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 4/05); Zakon o statistici BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 57/02); Zakon o statistici FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 63/03); Zakon o statistici RS ("Službeni glasnik RS", br. 85/03).

U pogledu potrebe uključivanja podataka iz određenih oblasti koje se odnose na djecu i dječija prava, potrebno je uzeti u obzir i zakone koji regulišu pitanja zaštite djece (socijalna, zdravstvena, obrazovna i dr.).

Okako koncipiran kodeks etičkih principa i normi zasigurno će predstavljati integralni dokument za sve pojedince i institucije koje se neposredno bave istraživanjima u koja su, na bilo koji način, uključena djeca. Etički kodeks polazi od osnovnog principa "najboljeg interesa djeteta" (Konvencija o pravima djeteta, član 3.), njegove dobrobiti, odn. onoga što je najbolje za dijete, njegovu porodicu, a samim tim i cjelokupnu društvenu zajednicu.

Etički kodeks sadrži sljedeće dijelove:

DIO I - OPĆE ODREDBE

- 1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa
- 1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača
- 1.3. Primjena etičkih principa

DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

- 2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja
- 2.2. Provođenje istraživanja

DIO III - OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

- 3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja
- 3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja
- 3.3. Objava Etičkog kodeksa
- 3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini
- 3.5. Glosarij pojmova korištenih u izradi Etičkog kodeksa
- 3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa
- 3.7. Završni osvrt

DIO I OPĆE ODREDBE

1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa

- (1) Pitanja koja uređuje Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Etički kodeks), tiču se statusa samog djeteta i njegove porodice kao učesnika u istraživačkom procesu humanističkih, društvenih, obrazovnih, medicinskih i ostalih naučnih i stručnih istraživanja.
- (2) Posebna pažnja posvećena je prevenciji uzroka, i uopćeno situacija u kojima može postati upitan integritet samog djeteta.
- (3) Etičkim kodeksom se uređuju prava i obaveze, te odgovornosti istraživača.
- (4) Etičkim kodeksom se utvrđuju pravila ponašanja istraživača i etička načela na osnovu kojih istraživači postupaju, prilikom obavljanja naučnih, medijskih,

sportskih, sudskih i uopćeno stručnih istraživanja, a koja u fokus svojih interesovanja stavljaju djecu.

- (5) Etički kodeks se primjenjuje na sve vrste istraživanja u kojima su aktivni učesnici djeca, ili koja se odnose na djecu.
- (6) Etički kodeks treba biti konsultovan od strane svih zakona i strukovnih kodeksa koja se, sa različitih aspekata, tokom istraživanja, bave pitanjima koja su od interesa za djecu.
- (7) Etički kodeks treba poslužiti kao osnova za proširenje pomenutih strukovnih kodeksa sa zahtjevima iz ovog Etičkog kodeksa.
- (8) U skladu sa UN Konvencijom o pravima djeteta, ovaj Etički kodeks se odnosi na djecu mlađu od 18 godina.

1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača

- (1) Osnovno pitanje koje se uređuje ovim Etičkim kodeksom jeste status djece učesnika u različitim istraživanjima, koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na integritet ličnosti djeteta. Etički kodeks definiše primjenu zahtjeva iz UN Konvencije o pravima djeteta, te osiguranja odgovarajuće zaštite prava djeteta kao što su: pravo nediskriminacije djece (čl. 2.); zaštita najboljeg interesa djeteta (čl. 3.); pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje u skladu s dobi i zrelosti djeteta (čl. 12.); pravo na slobodu izražavanja (čl. 13.); pravo na slobodu misli i savjesti (čl. 14.); pravo na zaštitu privatnosti, prepiske, ugleda i časti (čl. 16.), te pravo na pristup obavijestima i materijalima radi promocije djetetove dobrobiti i zdravlja (čl.17.), na način da se status djeteta utvrđuje:
 - (a) poštujući pravo djeteta na odlučivanje u istraživanju, odn. njegov/njen pristanak na istraživanje, sopstveno mišljenje o istraživanju, kao i pravo na odustajanje od istraživanja u bilo kojem trenutku;
 - (b) osiguravajući čuvanje identiteta djeteta, njegove porodice i grupe kojoj pripada;
 - (c) precizirajući uslove za omogućavanje uvida u rezultate istraživanja.
- (2) Etički kodeks definiše status roditelja/staratelja, s obzirom da se i na njih, kao učesnike procesa istraživanja, odnose standardi utvrđeni u okviru ovog Etičkog kodeksa, na način da se:
 - (a) status roditelja/staratelja, uvažavajući pojedina prava djeteta, uređuje u svim fazama istraživanja;
 - (b) osiguravajući da roditelj/staratelj ima pravo na pravovremenu informisanost o samom istraživanju i rezultatima istraživanja;
 - (c) roditelj/staratelj daje pristanak da dijete učestvuje u istraživanju ili da se istražuje o djetetu.
- (3) Status istraživača je Etičkim kodeksom preciziran na način da:
 - (a) su detaljno utvrđena njegova/njena prava i obaveze, kao i procedura omogućavanja uvida drugim licima u rezultate istraživanja, uz obaveznu zaštitu podataka o ličnosti djeteta i njegove porodice;
 - (b) je istraživač dužan, za specifično istraživanje za koje traži dozvolu, pokušati predvidjeti moguće etičke dileme za koje bi dao potencijalna rješenja, te ih kao takve, u fazi traženja dozvole poslati Etičkom tijelu na uvid.

1.3. Primjena etičkih principa

- (1) Etički principi utvrđeni ovim Etičkim kodeksom su principi koje istraživači moraju usvojiti kao vlastite profesionalne principe i lični kriterij ponašanja.

- (2) Etički kodeks sadrži etička načela kojih se istraživači moraju pridržavati za vrijeme obavljanja pripreme za istraživanje, u toku samog istraživanja, te nakon obavljenog istraživanja u fazi izrade izvještaja ili publikacija proizašlih iz istraživanja i sl.
- (3) Kao imperativ ostvarenja etičkih ideala kroz istraživanja o djeci, potrebno je diferencirati i u potpunosti poštovati sve principe koji su neophodni za zaštitu prava djeteta.

1.3.1. Princip poštivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica

- (1) Istraživači, angažovani u istraživanju o djeci, moraju uvažavati dostojanstvo i ljudske vrijednosti svih učesnika/učesnica u istraživanju, posvećujući pažnju svim relevantnim izvorima koji mogu ugroziti prava djeteta.
- (2) Posebna pažnja se posvećuje poštivanju kulturalnih i individualnih različitosti među akterima istraživanja (dobna, spolna, rasna, nacionalna, vjerska i socio-ekonomska razlika, kao i nejednakosti u mentalnom razvoju, seksualnoj orijentaciji i spolnom identitetu ispitanika).
- (3) U istraživanjima je neophodno garantovati eliminaciju svih oblika predrasuda ili stereotipa unutar planiranih istraživanja.

1.3.2. Princip zaštite dobrobiti učesnika u istraživanju

- (1) Angažovani istraživači moraju biti svjesni odgovornosti koju imaju u vezi sa djecom, učesnicima/učesnicama u istraživanju i njihovim porodicama, što znači da moraju voditi računa da se ispitanici na bilo koji način, fizički ili psihički, ne ugroze, te da postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta.
- (2) U svom nastupanju, istraživač permanentno mora štiti prava svih osoba s kojima kontaktira.
- (3) Etičke dileme ili probleme, nastale u samoj pripremi ili u toku istraživanja, istraživač rješava na odgovarajući način, osiguravši u najvišoj mjeri sve učesnike/učesnice u istraživanju.
- (4) U planiranju istraživanja, istraživač treba predvidjeti i eventualne negativne reakcije učesnika/učesnica u istraživačkom postupku.
- (5) Istraživač vodi računa da tokom istraživanja obezbijedi tjelesnu, emocionalnu i opću psihološku sigurnost djece.

1.3.3. Princip odgovornosti u slučajevima moralnih dilema

- (1) Svako istraživanje se provodi u skladu s relevantnim profesionalnim obavezama i standardima.
- (2) Istraživač vodi računa o naučnoj i stručnoj odgovornosti prema učesnicima istraživanja, kao i javnosti, te odgovornosti prema strukovnoj asocijaciji kojoj istraživanje pripada.
- (3) Pri istraživanju, istraživač sarađuje i savjetuje se sa ostalim stručnjacima i srodnim institucijama, kako bi se istraživanje što profesionalnije obavilo.
- (4) Istraživač je dužan savjetovati i upućivati ostale kolege na etičke standarde iz ovog Etičkog kodeksa, u pogledu postupanja i položaja učesnika u istraživanjima.
- (5) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja sa djecom jeste poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa. Prije istraživanja, u područjima izvan psihologije, istraživač je dužan savjetovati se sa stručnjacima koji se bave emocionalnim, kognitivnim i socijalnim aspektima ljudskog razvoja.
- (6) Istraživanja sa djecom kao učesnicima, provode se samo u situacijama kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način.

1.3.4. Princip zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača

- (1) Profesionalna angažovanost u istraživanju o djeci, iziskuje poštivanje određenih standarda koji su afirmativni i koji promovišu objektivnost, tačnost i istinitost u istraživačkom procesu, a utemeljeni su na utvrđenim naučnim i profesionalnim dostignućima.
- (2) Istraživači ne primjenjuju metodološke postupke sumnjivog kvaliteta, neprimjerene postupke analize i sinteze podataka, te izbjegavaju neprofesionalne i naučno neutemeljene načine interpretacije podataka dobijenih istraživanjem ("zdravorazumski pristup").
- (3) Namjera istraživača mora biti jasna i objektivno moguća tokom cijelog istraživačkog postupka, a njihovi ciljevi moraju ostati javni i otvoreni, ostajući dosljedni u održanju obećanja datih ispitanicima na početku istraživanja.
- (4) Istraživači - početnici mogu obavljati istraživanja sa djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) iskusnih istraživača.

DIO II

PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

2.1. Pretpostavke za provođenje istraživanja

- (1) Istraživanja sa djecom i o djeci podrazumijevaju detaljnu pripremu, sa preciznom pripremom uputstava istraživačima koji u fokus svojih istraživanja stavljaju dijete.
- (2) Uputstva moraju biti jasna i nedvosmisleno problemski orijentisana.

2.1.1. Preliminarne pripreme istraživača - uslovi za istraživanje

- (1) Istraživanja s djecom, kao učesnicima u istraživanju, provode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način, a istraživanje ima za cilj doprinijeti znatno boljem naučnom razumijevanju određenih stanja, pojava i sl., te može doprinijeti konačnom postizanju rezultata koji mogu koristiti djeci.
- (2) Istraživački postupci, kao i cjelokupan metodološki instrumentarij, treba prilagoditi uzrastu djeteta.
- (3) Ambijent i cjelokupne okolnosti u kojima se odvija istraživanje, podrazumijevaju obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i uopće psihološke sigurnosti djece.
- (4) Istraživač poduzima sve razumne mjere kako bi izbjegao eventualne probleme mentalnog ili fizičkog ugrožavanja ispitanika, djeteta ili njegovih najbližih.

2.1.2. Etička tijela

- (1) Istraživač je dužan od nadležnih tijela dobiti dozvolu/e za provođenje istraživanja prije nego započne isto, odn. istraživanje ne smije početi bez prethodne saglasnosti nadležnog Etičkog tijela.
- (2) Etička tijela formiraju se pri Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske i prosvjetno-pedagoškim zavodima ili drugim oblicima pedagoških institucija u Federaciji Bosni i Hercegovini i Brčko Distriktu BiH (u daljem tekstu: Zavodi).
- (3) Etička tijela su sastavljena od profesionalaca iz reda uposlenika Zavoda, uz mogućnost angažovanja stručnih saradnika za specifična istraživanja koje članovi zaposleni u Zavodu, tematski, nisu u stanju potpuno obuhvatiti.
- (4) Broj članova, sastav tijela i ostala prava i obaveze utvrđuje Zavod, posebnom odlukom.

2.1.3. Prethodna saglasnost za istraživanje

- (1) Istraživač podnosi zahtjev Etičkom tijelu jedne od nabrojanih institucija iz tačke 2.1.2. stav (2) odn. nadležnom Zavodu.
- (2) Obrazac za prijavu predlažu institucije iz prethodnog stava, uz konačnu saglasnost resornog ministarstva.
- (3) Izuzetno od stava 1. i 2. u slučajevima medicinskih istraživanja, istraživač je dužan dobiti saglasnost za istraživanje etičkog tijela nadležne zdravstvene ustanove i etičkog tijela institucije nadležne za zdravstvo (Republike Srpske, Federacije BiH, kantona u Federaciji BiH i Brčko Distrikta) ukoliko isti postoje, a saglasno propisima iz oblasti zdravstva.
- (4) U multidisciplinarnim istraživanjima, Etičko tijelo procjenjuje kompetentnost odgovornih istraživača za provođenje istraživanja.
- (5) Etička tijela vode evidenciju o podnesenim, odobrenim i odbijenim zahtjevima.
- (6) Etička tijela su dužna obavijestiti nadležna ministarstva, odn. odjeljenja za oblasti kojima se istraživanje bavi.

2.1.4. Preliminarna pitanja istraživačima

- (1) Etičko tijelo će u obrascu za prijavu ili u usmenom razgovoru sa aplikantima - istraživačima posebnu pažnju posvetiti sljedećim pitanjima:
 - a) Da li planirani metodološki instrumentarij zadovoljava potrebe istraživanja i da li je prilagođen djeci?
 - b) Da li će učesnici osjećati bilo kakvu vrstu nelagode u vezi sa pitanjima koje planirate postaviti?
 - c) Da li je moguće svim učesnicima objasniti svrhu istraživanja?
 - d) Koliko je, zaista, neophodno učešće djece u tom istraživanju?
 - e) Može li se do traženih rezultata doći kroz istraživanje sa uzorkom odraslih osoba?
 - f) Da li je Vama razumljivo pitanje na koje tražite odgovor?
 - g) Da li je bilo kojim dijelom istraživanja, moguće zloupotrijebiti povjerenje ispitanika?
 - h) Šta ćete poduzeti u slučajevima kada primijetite stid ili stres kod djeteta ispitanika?
 - i) Da li će učesnici dobiti sve informacije na kraju istraživanja, kako bi se psihološki rasteretili?
 - j) Da li Vaše istraživanje može izazvati generalno negativan stav djece ili roditelja/staratelja, javnosti i sl.?
 - k) Da li ste isti postupak istraživanja testirali na sebi?
- (2) Zavod, u obrascu za izdavanje saglasnosti, utvrđuje obavezu istraživačima za podnošenje izvještaja o istraživanju na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.
- (3) Izvještaj iz stava (2) podnosi se u pet (5) primjeraka.
- (4) Zavodi, jedan primjerak Izvještaja preko resornih Ministarstava, poštujući Ustavnu nadležnost, proslijeđuju u Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

2.2. Provođenje istraživanja

2.2.1. Saglasnost roditelja/staratelja

- (1) Nakon dobijanja saglasnosti Etičkih tijela Zavoda, istraživač je dužan pribaviti saglasnost za svako dijete koje namjerava uključiti u istraživanje.
- (2) Za djecu uzrasta od petnaest (15) godina, uključujući i djecu sa invaliditetom, istraživač je dužan pribaviti pismenu saglasnost roditelja/staratelja i saglasnost djeteta,

ukoliko je dijete sposobno samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja.

- (3) Ukoliko se radi o djeci uzrasta starijeg od petnaest (15) godina, dovoljna je saglasnost djeteta, uz obaveznu pismenu obavijest roditelju/staratelju o sadržaju i cilju istraživanja.
- (4) U slučajevima djece sa invaliditetom koja ne mogu samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja, neophodna je pismena saglasnost roditelja/staratelja.
- (5) Obrazac za saglasnost roditelja/staratelja i saglasnost djeteta, kreira istraživač ili istraživački tim, a saglasnost za distribuciju istih daje Etičko tijelo Zavoda.
- (6) Uz obrazac za saglasnost roditelja/staratelja ili djeteta, istraživači su dužni dostaviti i sažetak istraživanja koje namjeravaju obaviti.
- (1) Dijete, odn. njegov roditelj/staratelj, daje svoj pristanak tek nakon što dobije informacije o:
 - a) samoj svrsi istraživanja,
 - b) koristi od tog istraživanja,
 - c) mogućim rizicima,
 - d) vrsti i trajanju istraživanja,
 - e) povjerljivosti podataka iz istraživanja kao i zaštiti identiteta svih učesnika,
 - f) posljedicama koje istraživanje može izazvati,
 - g) dobrovoljnom pristajanju i odustajanju od istraživanja.
- (8) Osobe koje daju pristanak za učešće u istraživanju mogu ga u svako doba, bez štetnih posljedica po njih, kao i bez posebnog obrazloženja, povući i odustati od daljeg istraživanja.
- (9) Za djecu koja su smještena u ustanovama socijalne zaštite, istraživač mora dobiti saglasnost resornog entitetskog, odn. kantonalnog ministarstva i odgovarajućeg odjela u Brčko Distriktu.

2.2.2. Nepredviđene situacije u istraživanju

Ukoliko u toku istraživanja istraživač primijeti bilo kakve zdravstvene probleme ili probleme psihičkog funkcionisanja djeteta, obavezan je o tome upoznati roditelja/staratelja djeteta, a zatim i odgovarajućeg stručnjaka, kako bi se djetetu blagovremeno obezbijedila neophodna pomoć.

2.2.3. Postupak u toku istraživanja

- (1) Istraživač je, u toku istraživanja, dužan razjasniti sve nesporazume sa učesnicima istraživanja.
- (2) Primjena bilo kojeg instrumenta u istraživanju podrazumijeva prethodno detaljno objašnjenje njegove namjene i svrhe, te pristanak ispitanika.

2.2.4. Postupak nakon obavljenog istraživanja

- (1) Istraživač je dužan izvijestiti učesnike u istraživanju o rezultatima istog, na način koji je primjeren dobi i zrelosti učesnika.
- (2) Informisanje o rezultatima istraživanja se vrši u skladu sa naučnim načelima, pažljivo uzimajući u obzir potrebu objektivne, dobronamjerne i valjane procjene rezultata istraživanja.

DIO III

OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja

- (1) Istraživači su dužni poduzeti sve mjere zaštite tajnosti podataka o djeci koja su učestvovala u istraživanju.
- (2) Tajnost podataka se odnosi na činjenice koje upućuju na identitet djeteta.
- (3) Nije dozvoljeno otkrivati identitet učesnika u istraživanju, niti u neformalnom razgovoru, niti u službenim izvještajima o projektu, bilo pred stručnim,

zainteresovanim ili nezainteresovanim osobama, osim u slučaju pismenog pristanka učesnika, tj. roditelja/staratelja djeteta mlađeg od 15 godina.

3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja

- (1) Informacije proizašle iz istraživanja, koje su dostupne kroz izvještaje ili druge oblike publikacija nastalih na osnovu istraživanja provedenih po kriterijima i zahtjevima ovog Etičkog kodeksa, su slobodne za korištenje kao sekundarni podatak svim zainteresovanim istraživačima.
- (2) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će omogućiti na svojoj web stranici pristup elektronskoj arhivi dostavljenih publikacija, nastalih prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.

3.3. Objava Etičkog kodeksa

- (1) Etički kodeks objavljuje se u "Službenom glasniku BiH".
- (2) Etički kodeks ističe se na web stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i web stranicama ministarstava i pedagoških zavoda koji vode postupak izdavanja saglasnosti za provođenje istraživanja.

3.4. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini

- (1) Odredbe ovog Etičkog kodeksa su osnova za usklađivanje ostalih etičkih kodeksa koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.
- (2) Etički kodeks respektuje odredbe strukovnih kodeksa različitih profesija u Bosni i Hercegovini, koristeći njihove stručne odredbe, a koje se automatski smatraju odredbama i ovog Kodeksa.

3.5. U svrhu tumačenja i primjene ovog Etičkog kodeksa, koriste se sljedeći pojmovi i definicije:

Adolescencija	Razdoblje razvoja i odrastanja čovjeka. Označava prelaz iz djetinjstva u svijet odraslih i uobičajeno traje od 15. do 20. godine života. Ta životna faza se odlikuje konsolidovanjem mentalnog života, kristalizacijom stavova i mišljenja, a posebno racionalnim mentalnim sazrijevanjem. U ovoj fazi razvoja života djeteta, posebno se razvijaju samopoštovanje, povjerenje, samostalnost i osobnost. Tokom adolescencije dijete doseže sam vrh svojih intelektualnih sposobnosti učenja.
Dijete	Dijete je osoba do 18 godina, ako pozitivnim zakonom punoljetstvo nije drugačije definisano (definicija iz Konvencije o pravima djeteta), a sa biološkog aspekta, ljudsko biće u periodu od rođenja do puberteta, dok se u pravnim definicijama djetetom smatra maloljetnik, tj. osoba mlađa od doba punoljetnosti.
Dobrovoljni pristanak	Slobodno odlučivanje bez pritiska, prijetnji ili pretjeranog nagovaranja.
Etično/ neetično	Ispravno ili moralno prihvatljivo/pogrešno ili moralno neprihvatljivo.
Istraživački proces	Proces koji obuhvata cjelokupno istraživanje, od početne ideje i postavljanja hipoteza, preko planiranja i provođenja istraživanja, do interpretiranja rezultata i publiciranja konačnih nalaza.
Istraživanje	Sistematski planirana analiza – prikupljanje podataka, testiranje i evaluacija hipoteza.
Klasifikovani podaci	Dokumenti, odn. svaki napisani, umnoženi, nacrtani, slikovni, štampani, snimljeni, fotografisani, magnetni, optički, elektronički ili bilo koji drugi

	zapisi podataka; saznanja, mjere, postupci, predmeti, usmena saopštenja ili informacije, koje s obzirom na svoj sadržaj, imaju važnost povjerljivosti i cjelovitosti za svoga vlasnika, a kojeg je on označio klasifikovanim, te mu utvrdio stepen tajnosti.
Kodeks	Pravilnik, skup principa o profesionalnom ponašanju.
Lični podaci	Opći i karakteristični podaci na osnovu kojih se pojedinci ili kolektiviteti mogu identifikovati.
Povjerljivost	Obaveza osobe koja dobija privatne informacije da ih ne koristi u druge svrhe osim u one zbog kojih ih je dobila.
Privatnost	Kontrola nad količinom, vremenom i okolnostima prikazivanja sebe (tjelesno, ponašanjem ili intelektualno) pred drugima. Područje ekskluzivnosti u kojemu su pojedinac ili kolektiviteti slobodni od uvida i kontrole drugih.
Respondent (osoba koju ispitujeemo)	Živuci pojedinac o kojemu (ili od kojega) istraživač tokom istraživanja dobija željene podatke.
Rodni, spolni ili seksualni identitet	Termin koji opisuje lični osjećaj svake osobe da se identifikuje kao muškarac ili žena.
Saglasnost osobe na istraživanje	Dobrovoljni pristanak osobe ili skupine osoba da sudjeluju u istraživanju.
Uvažavanje osoba	Dva temeljna oblika: (1.) poštovanje autonomije osoba koje su sposobne donositi odgovorne odluke i poštovanje njihovog kapaciteta za samoodređenje, i (2.) zaštita osoba koje imaju ograničenu autonomiju, tj. koje su nekompetentne za donošenje odgovornih odluka.
Zavaravanje/prikrivanje	Postupak u kojem se sudioniku istraživanja uskraćuju ili daju ograničene bitne informacije, ili kad ga se svjesno nepotpuno informiše o postupcima i ciljevima istraživanja.

3.6. Bibliografski izvori korišteni u izradi Kodeksa:

- Etički kodeks psihologa Federacije BiH, Društvo psihologa FBiH, 09.11.2011. sa: <http://www.scribd.com/doc/39993036/eticki-kodeks-psihologa-2>
- Kodeks časti bh. novinara, preuzeto 11.11.2011. sa: http://www.bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=362&Itemid=223&lang=bs
- National Health and Medical Research Council (NHMRC), Australia (1999.), National Statement on Ethical Conduct in Research Involving Humans.
- Preporuka Vijeća Evrope o socijalnim radnicima (2000.), preuzeto 12.11.2011. sa: <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/view/230/234>
- Society for Research in Child Development (SRCD) (1991), Ethical Standards for Research with Children. Preuzeto 12.10.2011. sa: <http://www.srcd.org/about.html#standards>
- Society for Research in Child Development (SRCD) (1991), Ethical Standards for Research with Children. Preuzeto 25.10.2012. sa: <http://www.srcd.org/about.html#standards>
- UN (1948.) Opća deklaracija o ljudskim pravima
- UN (1998.) Konvencija o pravima djeteta
- Vijeće za štampu BiH, Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine, preuzeto 06.11.2011. sa: <http://djeca.rs.ba/uploaded/kodeks%20za%20pisane%20%20stampane%20medije.pdf>
- Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini, (2000.), preuzeto 08.11.2011. sa: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=212:zakon-o-slobodi-pristupa-

informacijama-u-bosni-i-hercegovini&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

- Zakon o slobodi pristupa informacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, (2001.), preuzeto 09.11.2011. sa: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=213:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-federaciji-bosne-i-hercegovine&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12
- Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj, (2001.), preuzeto 08.11.2011. sa: http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=214:zakon-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-republici-srpskoj&catid=9:novinarski-zakoni&Itemid=12

3.7. Završni osvrt

U okviru ovog dokumenta pomenuti su samo najvažniji zakoni, jer lista obavezno uključuje zakone donesene na nivou BiH, Brčko Distrikta, entiteta, kantona, kao i podzakonske i općinske akte koji se odnose na djecu, a to su: Porodični zakon FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 35/05); Porodični zakon RS ("Službeni glasnik RS", br. 54/02); Porodični zakon Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", br. 23/07).

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 18/03); Zakon o osnovnoj školi i Zakon o srednjoj školi RS ("Službeni glasnik RS", br. 38/04); Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju ("Službeni glasnik RS", br. 119/08); Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko Distrikta ("Službeni glasnik Brčko Distrikta", br. 9/01, 28/03 i 29/04); Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju u kantonima i Zakon o srednjem obrazovanju u kantonima; Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama ("Službene novine Federacije BiH", br. 37/01, 40/02 i 52/11) i Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS ("Službeni glasnik RS", br. 46/04); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 22/05); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS ("Službeni glasnik RS", br. 118/05 i 17/08); Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom FBiH ("Službene novine Federacije BiH", br. 36/99 i 54/04); Zakon o socijalnoj zaštiti RS ("Službeni glasnik RS", br. 5/93, 15/96 i 110/03); Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta ("Službeni glasnik Brčko Distrikta", br. 1/03, 4/00, 4/04, 19/07 i 2/08); Zakon o dječijoj zaštiti RS ("Službeni glasnik RS", br. 4/02); Zakon o dječijoj zaštiti Brčko Distrikta ("Službeni glasnik Brčko Distrikta", br. 1/03, 4/04, 21/05 i 51/11); Zakon o lijekovima i medicinskim sredstvima ("Službeni glasnik BiH", br. 58/08); Zakon o lijekovima RS ("Službeni glasnik RS", br. 19/01); Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službene novine Federacije BiH", br. 46/10); Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS ("Službeni glasnik RS", br. 107/05, 72/09 - dr. zakon 88/10, 99/10 i 57/11); Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata ("Službene novine Federacije BiH", br. 40/10); Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama ("Službene novine Federacije BiH", br. 37/01, 40/02 i 52/11).